

גנת דפּלפּלי

מתורתו של מורינורה"י הגרמ"ז ברנדויז שליט"א

פלפולין חריפין ושעשועי דאורייתא

בגנ"א פרשיות התורה, ישנים גם חדשים

פרשת וישלח תשפ"ה

מקצת העניינים:

- 'ויהי לי שור וחמור', קשיא מה יש בזה לבטל זממת עשיו. ויבואר כי אמרו חכמינו שבא עשו מכח מצוות כבוד אב, אכן על זה יש פריכותא שהרי לקח עשו אשה מכנען שנתקללו עבד עבדים יהיו, ועשה מורת רוח לאביו. ואמרו הבא על השפחה עובר משום 'לא תחרוש בשור וחמור' וזה אשר רמוזו יעקב ויהי לי שור וחמור, היינו לא עשיתי כלאים כמותך.
- ביאור נכון במאמר הש"ס התמוה דרב זירא בעי מאי טעמא עיזים מהלכין ראשונות ואח"כ כבשים ואמר לו כבריאת העולם, רישא חשוכא והדר נהורא. ויבואר שנתכוין למנחת יעקב לעשו, ונרמז מ'בראשית ברא א-להים', אותיות 'ברא תיש', ואותיות 'איל אברהם'.
- קשיא מה ענין ארבע מאות איש של עשו לארבע מאות איש דדוד דרכבו על הגמלים. ויבואר כי זכו עשו ופמלייתו במתנת יעקב, אכן הגמלים לא נטלו, כי לא היה בהם ריבוי בנס כי לית בהו מתנות כהונה שהפריש יעקב.
- וזה אשר נתבאר כאן שהשיבו להם הגמלים בימי דוד. וכמו"כ יבואר חשבון מפני מה יהיה הגמול על שלושים ובנאיהם.
- כתב רש"י מפרשה זו למדנו אימתי נזקקין הפועלים, הטיילים והחמרים ויורדי הים וכו' וכתב שאינו מבואר היאך לכוונו. נציע סימנים וראיות מן הפרשה לכל אחד ואחד לפי דינו.
- נביא מהגר"א שפירש דארץ ארבע מאות שקל של אברהם, היא כגודל ששים ריבוא, כדי לקיים מאמר ר' יוחנן שכן היא לויית צדיק. נקשה א"כ היאך יוסף נקבר בארץ של מאה קשיטה. ונבוא חשבון מדוקדק, מארבע מימרות של ר' יוחנן מכמה סוגיות, לחברן יחדיו ותהיה השדה בגודל המכוון.

וישלח יעקב מלאכים וגו' עם לבן גרתי ואחר עד עתה (לב, ג-ד)

פירש רש"י: עם לבן גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי. והוא תימה דמה יש בזה להפיס את דעתו של עשו.

ונראה לפרש, דהנה איתא במדרש רבה, "כי זקן יצחק" - מפני מה כהו עיניו של יצחק, חד אמר^א כדי שיגנוב יעקב הברכות, וחד אמר^ב משום שהציץ בשכינה בשעת העקידה.

ואיתא במסכת חגיגה^ג, כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם, מאי שלא חס על כבוד המקום, רבי אבא אמר זה המסתכל בקשת שהיא כדמות מרכבת ה', רב יוסף אמר זה עובר עבירה בסתר, דאמר רבי יצחק כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי השכינה.

ונראה דמאן דאמר דיצחק נתעוור מחמת שהציץ בשכינה, הרי בהכרח לית ליה הסברא דהמסתכל בקשת ובמרכבת ה' הרי זה ראוי לו שלא נברא, דחס ושלום לומר כן על יצחק אבינו, אלא ודאי אית ליה כמאן דאמר דראוי לו שלא נברא היינו העובר עבירה בסתר.

ומעתה נראה דהכי פירושו, דאמר יעקב לעשו עם לבן גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי, היינו אנכי מקיים המצוות בין בסתר ובין בגלוי דהא הייתי בין שכנים רעים שלא היה אכפת להם אילו חטאתי ופשעתי ואף על פי כן קיימתי תרי"ג מצוות, אבל אתה שרק ליד אביך קיימת המצוות ומעשר היית המלח והתבן ומעמיד פני צדיק^א אבל בסתר היית עובר העבירות כולנה, אם כן אתה לית לך דהעובר עבירה בסתר דוחק רגלי השכינה, נמצא דלשיטתך דוחק רגלי השכינה הוא המסתכל בקשת, ואם כן אי אתה יכול לומר דיצחק אבינו נתעוור מחמת שנסתכל בשכינה, דלהסתכל בשכינה

איסורא רבה הוא, ובהכרח נסתמא אבא מחמת שחפץ הקב"ה שאנכי אגנוב הברכות, ואם כן מה לך כי תלין עלי שנטלתי הברכות.

עם לבן גרתי (לב, ד)

פירש רש"י: תרי"ג מצוות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים. ולכאורה הוא תמיה מה יש בזה להשתיק כוונותיו של עשו.

ונראה לפרש, דהנה איתא במסכת ברכות^ה אמרו לו לרבי יוחנן דאיכא סבי בבבל, תמה ואמר והא כתוב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה ולא בחוצה לארץ, כיון דאמרו לו שהם משכימים לבתי כנסיות ובתי מדרשות אמר היינו דאהנו להו. ופירש המהרש"א דאיתא במסכת מגילה^ו רבי אלעזר הקפר אומר עתידין בתי כנסיות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל, וע"כ אמר הש"ס דהוי כבחינת ישיבת ארץ ישראל, ולכן זוכין לאריכות ימים.

ובמסכת קידושין^ז איתא, אמר רבי שמעון בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו וכו', כתנא דבי ר' ישמעאל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש. נמצא דיצר הרע אין לו תקנה אלא בבית המדרש.

ועפ"ז אמרתי לפרש דברי יעקב אבינו, דהנה איתא במדרש רבה^ח דעשו היה בא על יעקב מכח ישוב ארץ ישראל שלו, פירוש שהיה עשו אומר דכתיב "למען יאריכון ימיך על האדמה", ויעקב יצא חוץ לאדמה, אם כן לית ליה הבטחה לאריכות ימים ואני הורגו, לפיכך השיבו יעקב עם לבן גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי, ולא למדתי ממעשיו הרעים, וא"כ בהכרח דישבתי בבית המדרש דהא אם פגע בך מנוול זה אין לך תקנה לנצחו אלא בית המדרש, ואם נצחתיהו משמע שמשכתיהו

^א פרשה טח סימן ח.

^ב שם סימן י.

^ג דף טז.

^ד עיין רש"י לעיל כה, כז.

^ה דף ח.

^ו דף כט.

^ז דף ל.

^ח פרשה עו סימן ב.

לביית המדרש, וא"כ בבית המדרש ישבתי בבבל, ואם כן קיימתי ישוב ארץ ישראל, דבתי כנסיות שבבבל הוי כארץ ישראל לענין זה, וממילא שוב אין לך כח לקום עלי ולהורגני, דיש לי ברכת אריכות ימים כזקני ארץ ישראל. ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדוני (לב, ה)

וכבר הקשו כולם מה יש בזה להפיס דעתו של עשו.

ויש לפרש בדרך רמז דהנה איתא במדרש רבה^ט דיעקב התפלל שלא תעמוד לעשו זכות כבוד אב שלו. והנה חזינן דאף שכיבד עשיו את אביו בכמה דברים מכל מקום לא עשה לאביו נחת רוח שהרי לקח נשים כנעניות ועשה מורת רוח לאביו ואמו, דיצחק ורבקה קצו בבנות כנען משום שנתקללו ארור כנען עבד עבדים, ואין ארור מתדבק בברוך, כדכתיב בפרשה להדיא^י ובמסכת דרך ארץ רבה^{יא} איתא הבא על השפחה עובר איסור כלאים וחייב משום "לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו".

ועפ"ז יש לפרש כי זהו אשר רמז יעקב לעשיו עם לבן גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי, ויהי לי שור וחמור ועבד ושפחה. דאני אמנם לא שימשתי את אבי כל אותם שנים, אך היה לי שור וחמור וקיימתי את המצוות האמורות בהם, היינו שהייתי מקיים את רצונו של אבא ומבחין בין שור ובין חמור ולא עושה אותם כלאים זה בזה וחורש עמהם יחדיו, וממילא היה לי גם עבד ושפחה, שידעתי להבחין בין עבד ושפחה לבין בן חורין ולא לקחתי מכנען אשר נתקללו כעבדים ושפחות, נמצא כי אע"פ שהייתי רחוק מבית אבא עשיתי רצונו ולא עברתי איסור כלאים דשור וחמור, ולא באתי על שפחה, אבל אתה אף על פי שהיית בבית אבא עברת על רצונו וחיללת את כבודו ולקחת מבנות כנען אשר הם עבדים ושפחות ואם כן

אין אתה יכול לקום עלי מכח כיבוד אב ואם שלך שאני כיבדתי אותם יותר ממך, וזהו שאמר "ויהי לי שור וחמור ועבד ושפחה", שרמזו לו שלא היה עושה כלאים ולא עירב היוצרות כמותו ולפיכך מילא רצון אביו ולא לקח מכנען.

ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדוני למצא חן בעיניך (לב, ו)

פירש רש"י: שור זה יוסף, וחמור זה יששכר. והוא תימה, וכי שנים ילדו לו נשותיו, והלא י"א שבטים היו לו בעת ההיא.

ונראה לפרש בזה, דהנה כמבואר הרבה בחז"ל^{יב}, היו מדברים ברחל ולאה להינשא לעשו ויעקב, הגדולה לגדול והקטנה לקטן, אולם דבר זה היה רופף בידם איזו למי, שהרי עשו מכר הבכורה ליעקב, וגם לפי שתאומים היו, הרי יעקב נוצר ראשונה, כמו שכתב רש"י משל לשפופרת דקה שהנכנס אחרון יוצא ראשון, ואי אתה יודע 'הגדולה לגדול' איזהו הגדול^{יג}.

ובגמ' אמרו, שמחמת הספק הזה, היתה לאה בוכה שלא תיפול אצל עשיו, ולפיכך עיניה רכות, אבל אמרו^{יד} אהא שאמרה רחל 'הבה לי בנים ואי לאו מתה אנכי', שהיתה אומרת, אם אני עקרה, הרי למחר אני נופלת לזרועותיו של אותו רשע, והנני מתה עמו לעולם הבא, הרי ששתיהן היו חוששות שמא המה נופלות במצודתו [ולהלן נבין מאי ענין עקריותה של רחל להיותה נופלת אצל לבן].

הרי לנו שהיה יעקב ירא שמא יגזול ממנו עשו את אחת מנשותיו, וגם לבל ייצא לעז עליו ועל אשתו, דשלא כדין כביכול אחת מהנה עמו.

^ט בבא בתרא קכג ע"א, בראשית רבה ע, טז, רש"י כט, יז, ועוד.

^י עי' בזה בספר פני דוד לחיד"א פרשת ויצא ד"ה נחזור.

^{יא} עי' רש"י ל, כג.

^{יב} פרשה עו סימן ב.

^{יג} כדכתיב (לעיל כו לד-לה) "ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אילון החתי, ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה".

^{יד} פרק א.

והנה איתא בגמ'^{טו}, אישה שנחשדה בעוון ניאוף ונמצאה טהורה, מקבלת שכר מן השמים, אם היתה עקרה יולדת, אם היתה יולדת נקיבות יולדת זכרים, אם היתה יולדת יחידים יולדת שנים.

ונראה שכולי האי קויימו באמותינו, דהנה רחל היתה עקרה ונפקדה, וגם איתא בגמ'^{טו}, שהיתה מעוברת נקיבה ונתחלפה בזכר, ומזה נולד יוסף. הרי לנו שהמה חשדו ברחל, שמא אשת עשו היא, ועבירה בידה שנכנסה ליעקב, על כן היתה רחל עקרה כמה שנים ונפקדה, וגם היתה יולדת נקיבות וילדה זכרים קויים בה. וכל זאת כדי להוציא מלבן של ליצנים, לידע שכדת וכדין היא אצל יעקב, ולשווא חשדוה שהיא של עשיו, וכדין היא אצל יעקב, והא ראייה שנגאלה מעקרונה, וילדה זכר תחת נקיבה, כשכר הנחשדות שנטהרו.

והנה בענין לאה, באמת לא היה הגנאי גדול כל כך, שהרי אביה הוא אשר נתנה אצל החופה תחת אחותה, והוא גברא אלימא החשוד על שפיכות דמים, ובכהאי גוונא אין כאן עוון על האישה כלל, כמו שאמרו בגמרא^{טז} בענין אסתר, אשר דרש הש"ס שאשת מרדכי היתה, ואמר שעד שלא באת אל המשתה, לא היה עוון גילוי עריות בידה כלל, כי אישה קרקע עולם היא, והמלך הוא אשר גרם לה לילך אצלו פן יהרגנה. אכן נתבאר בגמ'^{טז} בענין אסתר, דכיון שהזמינה את המלך למשתה, ועשתה מעשה להבעל לו, השתא נעשתה אשת איש שנטמאה, ועל זה אמרה למרדכי 'כאשר אבדתי אבדתי', היינו אבדתי ממך, שאין אני יכולה לשוב להיות אשתך.

ומעתה יש לומר, דעד שלא נולדו אלא ראובן שמעון לוי ויהודה, אין כאן לעז על עוון ביד לאה כלל, גם לפי מחשבת עשו שאשתו היא. ברם בלידת יששכר דבר חדש ארע כאן, כי היא באת אל יעקב להביאנו לאהלה, ועל שם זה קראה את בנה יששכר, כי שכור שכרתיך בדודאי בני, וא"כ חזרה והקימה על עצמה

קטרוג הזנות כביכול, אם היא אשת עשיו, כי ברצון באה אצל יעקב. והפסוק אומר על לאה אחר לידת יהודה 'ותעמוד מלדת', ודרשו חכמינו^{טז} שאף היא נתעקרה, אלא ששוב נגאלה מעקרונה ונתעברה ביששכר, נמצא שאף היא לפי שנסתרה בהיתר זכתה לילד נגד הטבע, על כן כדי להוציא מליבן של ליצנים ניתנה לה מתנה, ולאחר שנולד יששכר ילדה את זבולון ודינה, וכתב האבן עזרא שתאומים היו, היינו כיון שקפץ עליה לעז מחמת יששכר, קויים בה 'אם היתה יולדת אחד יולדת שנים' כדי להוציא מלבן של ליצנים, ולהודיע שכדין היא תחת יעקב.

[ובזאת מבואר לנו היטב מה שדרשו חכמינו, שהיתה רחל אומרת הבה לי בנים ואם אין מתה אנוכי, היינו אני נופלת בידי של אותו רשע, כי אותו רשע תולה שמא אשתו היא, ושלא כדין היא אצל יעקב, ואם הקב"ה גואל אותה מעקרונה הרי היא ניצולת ממנו, כי זרעה מוכיח שקויים בה כהבטחת הטהורות 'אם היתה עקרה יולדת', אבל אם אני עקרה, הרי משמע שאמת עם עשו שאשתו אני, ובחטא אני אצל יעקב, כסוטה שנטמאה שאם היתה עקרה אינה נפקדת, והריני נופלת בידי עשו].

ועתה נשובה אל הראשונות, דיעקב בא לומר לעשיו הנשים נשותיי המה ואף אחת אינה מדידך, על כן אמר לו ויהי לי שור זה יוסף, מוכח ממנו שאמו בטהרה היא אצלי, שאם לא כן היאך נגאלה מעקרונה, וגם היאך נתהפך מנקיבה לזכר, והרי זה שכר הטהורות בלבד, אלא מוכח דרחל בדין היא עמדי.

וכי תימא שמא לאה שלך היא, הרי גם חמור יש לי זה יששכר, אשר בא מביאת לאה עמדי, ושלא כלידת ראובן שמעון לוי ויהודה, שיש לבעל דין לטעון שמא אנוסה היתה, ששמו מעיד עליו שמתוך רצון באה, ואפילו נתנה היא שכר על זה לצרתה, ואעפ"כ קויים בה אח"כ שילדה שנים, בהכרח שבהיתר נולד יששכר,

^{טו} מגילה טו.

^{טז} זוהר שמות קג, ע"ב.

^{טו} סוטה כו.

^{טז} ברכות ס.

וא"כ ב' הנשים דידי המה על פי דין.

ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדני למצא חן בעיניך (לב, ו)

במדרש^ט: ר' יהודה אמר, משור אחד נולדו שוורים הרבה. ור' נחמיה אמר, לשון הבריות כן, לומר קרא התרנגול, וקראו כל התרנגולים. ונראה לפרש דלשיטתיהו אזלו, דהנה איתא במדרש^י, שהיה יעקב מתברך בבהמותיו, והמה יולדות חוץ לגדר הטבע, והוא מוכרן בדמים מרובים. ואיתא בתוספתא עבודה זרה^כ: אסור למכור בהמה לנכרי, דחיישינן שמא ייבטל הקנין, ותימצא עובדת בשבת, והיא בהמת ישראל המוזהרת על שביתת בהמה. ורבי יהודה מתיר בשבורה, כי אינה ראויה למלאכה, והוא מוכרה לרביעה בלבד שתעמיד ולדות ולית לן בה.

ומעתה יש לפרש, דהרי סתם תוספתא רבי נחמיה^כ, והוא סבר כל הבהמות אסורות למוכרן, וא"כ מה בצע ייולדו ליעקב שוורים וחמורים, והרי אינו רשאי למוכרן, ובשלמא צאן אינו בהמת מלאכה והוא מוכרן ומתפרנס, אבל שור וחמור אין לו בהם כלום. על כן פירש שלא נתרבו כל כך, אלא היו ככל שוורים וחמורים שבעולם, שמפני מה יעשה הקב"ה ניסא לשווא. אבל רבי יהודה שמתיר בשבורה פירש, שנולדו לו שוורים וחמורים לרוב, שיכול למוכרן כשהם שבורים, שהרי אין מעלת בהמות יעקב אלא משום כח ההולדה, וזה אפשר גם בשבורה, ושרי למכור לדעתו.

ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר ואת הגמלים לשני מחנות (לב, ז)

יש לדקדק, דבסמוך כתוב "ויהי לי שור וחמור", הרי דהו ליה גם חמורים, ומפני מה לא חצה את החמורים בין המחנות כדי שישארו לפליטה כדרך שבצאן ובבקר ובגמלים עשה.

ונראה לפרש, דהנה איתא במדרש^כ גמליו של אברהם אבינו יצאו זמומין כדי שלא יאכלו מן הגזל, ומקשה המדרש וכי גרע אברהם מרבי פנחס בן יאיר שסיפרו עליו על רבי פנחס בן יאיר דחמורו נתפס על ידי ליסטים ולא היה אוכל, שתבואתם מן הגזילה ומן הטבל היתה, עד שאמרו מה לנו שתתנבל ותסריח וגירשוהו וחזר לרבי פנחס. וכתב בפירוש מהרו"ו דצריך לומר דדוקא חמור כיון דהוא לרכיבת האדם על גביו קפיד משום דהצדיק משתמש בו לגופו, [והוי כבחינת טוב לצדיק וטוב לשכנו], אבל שאר בעלי חיים שהם למשא ולחרישה לית לן בהו האי מעלה^כ.

ועפ"ז יש לפרש שרק על הגמלים והשוורים והצאן היה יעקב חושש פן יקחם עשו, שהם אוכלין מן האיסורים ושפיר יכול עשיו לגוזלם ולקחתם, אבל על החמורים לא היה חושש, דחמורו של יעקב לא ילך עם עשו, ואם יקחהו ישוב אליו כדרך ששב חמורו של רבי פנחס בן יאיר, ולפיכך לא חצה את החמורים בין המחנות.

עזים מאתים ותישים עשרים רחלים מאתים ואילים עשרים (לב, יד)

איתא בגמרא שבת^כ, אמר ליה רבי זירא לרב יהודה מאי טעמא עיזי מסגן ברישא והדר אימרי, [מפני מה מהלכין עיזין בראש העדר ואחריהם רחלים], אמר ליה כברייתו של עולם דברישא חשוכא והדר נהרא, וסתם עיזין שחורות וסתם רחלות לבנות, אמר ליה מאי

^ט ולהעיר דמצינו רכיבה על גבי גמלים הרבה, אך אפשר דזה רק ביציאה לדרך רחוקה, ולא מיקרי הגמל שכן לצדיק דאינו מהלך עמו יום ויום, ועדיין צ"ע.

^כ דף עז:

^ט פרשה ע"ה סימן ו.

^י תנחומא סוף ויצא.

^כ פרק ב' ה"א, וכן הוא בגמ' ע"ז טו ע"א.

^כ סנהדרין פו ע"א.

^כ בראשית רבה פרשה ס סימן ח.

טעמא הני מכסיין והני מגלייז^כ [מפני מה הכבשים מכוסות בצמר ועזים לא], אמר ליה הני דמכסינן מינייהו מכסיין הני דלא מכסינן מגלייז, [אלו שאנו מכוסין בצמרן מכוסות ואלו שאין להן צמר אינן מכוסות]. וכל המאמר הזה הוא דבר של תימה שישתומם ממנו כל רואה.

ונראה לפרש כי כל הדברים הללו יש בהן סוד גדול, ונקדים כמה אקדמות מילין. הנה איתא בזהר ריש בראשית כי "בראשית" הוא נוטריקון ברא תיש, רמז לאילו של אברהם אשר מצא בהר המוריה. והקשה החתם סופר^כ דהא תיש הוא מן העיזים ושעיר עזים הוא מזלו של עשו כידוע, ומפני מה רמז לתיש של עזים ולא לאיל של כבשים שהוא אשר היה בהר המוריה.

ותירץ החתם סופר, דאיתא במדרש^כ "ויהי ערב" זהו עשו, "ויהי בוקר" זה יעקב, שבתחילה ביקש הקב"ה לברוא את העולם במידת הדין, וכיון שראה שאין העולם יכול להתקיים נטל עמו את מידת הרחמים. וזהו אשר רמז הפסוק "בראשית" הוא נוטריקון "ברא תיש", ו"ברא אל-הים" הוא נוטריקון איל אברהם, ללמדך שבראשית ביקש לבראתו כמזלו של עשו שהוא פנים זועפות כמידת הדין וחזר וברא את העולם ברחמים בתיבת "ברא אל-הים" שהוא נוטריקון איל אברהם.

והנה בפרשת ברכת יצחק מצינו דרבקה הלבישה ליעקב את בגדי החמודות, ופירש רש"י במסכת פסחים^כ דבגדים אלו נטלן מנמרוד ובגדי אדם אשר לבש בגן עדן הם. ובמסכת סוטה^ל איתא דבגדי צמר היו. הא למדנו דיעקב היה מעוטף בבגדי צמר.

והנה איתא במסכת פסחים^{לא} בכל מקום

^כ רש"י פירש דהני מכסיין שאמר על הכבשים לא מחמת הצמר נתכוון אלא דיש להם זנב שמכסה ערוותם ולעזים ליתא זנב, אך אנן נקטינן כפשוטו של דבר דעל הצמר נתכוון, מתוך שבביאורנו נבאר המאמר על סמך זה.

^כ ריש בראשית ובהערה.

^כ בראשית רבה פרשה ב סימן ג.

^כ דף נד: ד"ה בגדו של אדם הראשון.

כבשים קודמים לעזים, פירוש כי דרך הכתובים כאשר נאמר כבשים ועזים, הכבשים מוזכרין ברישא דקרא, כדכתיב "מן הכבשים ומן העזים"^{לב} "מן הכשבים ומן העזים"^{לג} "תמים בבקר בכשבים ובעזים"^{לד} "או לשה בכבשים ובעזים"^{לה} וכן רבים. אמנם בפרשה דנן אין הדבר כן, אלא כתיב "עזים מאתים ותישים עשרים, רחלים מאתים ואילים עשרים", הקדים עזים לרחלים שהם הכבשים.

ועתה נבוא לבאר הגמרא שבמסכת שבת, שאל רבי זירא את רב יהודה מאי טעמא עזי מסגן ברישא הדר אימרי, מה הטעם שמצינו בתורה פעם אחת שעיון באות ראשונות ואחר כך באים רחלים שהם הכבשים, והרי בכל התורה כתוב איפכא. אמר לו רבי יהודה, כברייתו של עולם שהרי בראשית היה במחשבה לברוא העולם במזל תיש של עזים שהוא מזלו של עשו ואח"כ נתהפך להברא במזלו של יעקב באיל של רחלים, ולפיכך הקדים יעקב לשלוח לעשו עזים ואחר כך רחלים, לרמז לו על בריאת העולם, למען יבין כי רק במחשבה ראשונה נברא העולם בתיש של עזים, אך בסופו של דבר נברא העולם במזלו של יעקב באיל רחלים, ולפיכך צריך עשו להודות כי יעקב הוא עיקרו של עולם וראוי לברכות יצחק.

ושוב הקשה לו רבי זירא, דאם כדברך שעזים רמז לעשו ורחלים רמז ליעקב, אם כן מפני מה אלו הכבשים מכסיין בצמר ועזים מגולין, והרי צריך להיות איפכא דעשו היה איש שעיר ומכוסה ואילו יעקב חלק היה, ואם כן מן הדין שיהיה העז מכוסה צמר והכבש חלק. והשיבו רב יהודה כי אין המשל על פי הטבע אלא על פי מה שארע, ויעקב היה מתעטף בצמר של

^ל דף יא.

^{לא} דף נז.

^{לב} שמות יב, ה.

^{לג} ויקרא א, י.

^{לד} ויקרא כב, יט.

^{לה} במדבר טו, יא.

כבשים כדאמרינן¹⁵. וזהו שאמר לו רב יהודה, הני דמכסינן מינייהו מכסיין, אלו שגופנו נתכסה בהם בעת נטילת הברכות דהיינו הכבשים הם מכוסות כמונו, והני העזים שלא נתכסינו בהם בברכות מגולות הן. וזהו המשל יעקב שהיה מכוסה בצמר משול לרחלים שמכוסין בצמר, ועשו שלא היה מכוסה בצמר משול לעז שאינו מכוסה.

וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו. עזים מאתים ותישים עשרים רחלים מאתים ואילים עשרים (לב, יד-טו)

כתב רש"י: בבראשית רבה דורש, מכאן לעונה האמורה בתורה, הפועלים שתיים בשבת, החמרים [- בפתח, היינו רוכבי חמורים] אחת בשבת, הגמלים [- בפתח, היינו רוכבי גמלים] אחת לשלושים יום, הספנים אחת לששה חודשים. ואיני יודע לכוון המדרש הזה בכוון, אך נראה בעיני שלמדנו מכאן, שאין העונה שוה בכל אדם, אלא לפי טורח המוטל עליו.

והנה השאיר לנו כאן רבינו בקעה להתגדר בה, לכוין המדרש באופן היותר מכוון, היאך למדנו מפרשה זו על מצוות עונה, של כל אלו האמורים כאן.

ובאמת במדרש לקח טוב כאן¹⁶, דריש לה מרישא דקרא: 'וילן שם בלילה ההוא', מכאן לעונה האמורה בתורה, הפועלים וכו' החמרים והגמלים וכו', משמע דדריש לה מפרשת הגעת יעקב עד לאותו הלילה, ולא דווקא ממנין הבהמות בלבד.

וטעם הדבר, יען כי בפרשת יעקב בחרן, נשפע שפע רב בעולם, כענין 'ובירך פרי בטןך ופרי בהמתך ופרי אדמתך', כי יצחק בירך את יעקב בשלחו אותו לבית לבן: 'קום לך פדנה אדם וגו'

¹⁵ ואע"ג דיעקב מכוסה היה בכפות ידיו בעורות העזים כמפורש בקרא, י"ל דזה לא מיקרי דמכסיין מינייהו, כדאיתא במנחות דף מא. ד"אשר תכסה בה" היינו ראשו ורובו.

¹⁶ הובא בתורה שלמה אות פו.

וקל ש-ד-י יתן לך את ברכת אברהם' וגו', פירש רש"י, ברכת אברהם שנאמר לו 'והתברכו בזרעך גויי הארץ עקב אשר שמעת בקולי', היינו שאם יעקב עושה רצון קונו, אף העם אשר הוא יושב בקרבו נשכר עמו.

וכן אמרו במדרש, דרחל ולאה בזכות יעקב ניצולו מן העקרונות¹⁷, וכן לבן נתברכו נשותיו, ועד אז היו יולדות נקיבות בלבד, ומאז ילדו לו זכרים¹⁸, צאן לבן נתרבה משבעים צאן לכדי ששים רבוא, שדות חרן נתברכו¹⁹, וגם יעקב אומר לעשו 'ויהי לי שור וחמור', ודרשו בזה משור אחד ומחמור אחד נולדו כל אלה, ועוד כיו"ב במדרשות, הכל בסימן 'פרו ורבו ומילאו את הארץ', ע"כ קרוב הדבר שתהיה מצוות עונה נרמזת מן הפרשה דנן.

ועתה נפקח עינינו ונראה, היאך כולוהו נרמזים כאן: הנה פועלים אנו מוצאים אצל לבן ואנשיו אשר עשו במלאכה בגיזת הצאן, וכתוב ביה 'ויוגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב', שעשה כן דרך שלושת ימים ממקום המרעה של יעקב. וכתב הרמב"ן לפרש, שהיה יעקב יום וחצי ממערב לעיר, ולבן יום וחצי ממזרח, הרי למדנו, שלא נתרחקו לבן ופועליו העובדים עמו בגיזה, אלא כדי יום וחצי מן העיר. והיינו טעמא, כי פועלים פוקדים נשותיהם פעמיים בשבת, לכן נתרחקו מן העיר יום וחצי דייקא, הוי אומר אשתו באה אליו דרך יום וחצי ושוהה אצלו לילה אחד, חוזרת לביתה דרך יום וחצי ושוהה בביתה לילה, ולמחרת הולכת אצל בעלה וחוזר חלילה, הרי זו מצויה אצל בעלה שתי לילות בשבוע.

החמרים [- רוכבי חמורים] כיצד, דהנה כתב במשך חכמה²⁰, דהני עבדים ושפחות שנתברך בהם יעקב, המה היו רוכבי החמורים והאתונות, ולכן נסמכו בפסוק, וכשיצא יעקב

¹⁷ עי' פסיקתא דרב כהנא פרק כ, שגם לאה היתה עקרה.

¹⁸ עי' תנחומא שמות אות טז.

¹⁹ עי' תורה שלמה פרק כט אות ו ממדרשות.

²⁰ ל, מג.

לדרך הכל לקח עמו, כדכתיב 'וינהג את כל מקנהו ואת כל רכושו אשר רכש בפדן' וגו', הרי שיצאו כולם איתו לדרך, אבל אח"כ כאשר שלח המלאכים לעשו אחיו, הכתוב אומר 'ויחץ את העם ואת הצאן ואת הבקר והגמלים', והדבר פלא, החמורים והאתונות היכן הלכו.

אכן הביאור הנכון בזה, כי מקרא מלא אומר 'וירדוף אחריו דרך שבעת ימים וידבק אותו בהר הגלעד', פירש רש"י שהיה זה ככלות ששה ימים בבוא היום השביעי, א"כ אין לך לתמוה מפני מה לא היו רוכבי החמורים ורוכבות האתונות שם אחר אותו הפרק, כי החמרים אחת לשבעה משמשי, וכבר אמרו חכמינו^{מב} אכסנאי אסור בתשמיש המיטה, והלכו איש איש לאהליהם, הרי לך סימן וזכר לדבר, שהחמרים אחת לשבעה ימים.

גמלים [- בפתח, רוכבי גמלים] היכן המה בפרשה, הרי אומר כדכתיב 'וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים', ואף בזה מצאנו כאן לענ"ד זכר לדבר, שהמה משמשים אחת לשלושים יום, וכדי לבאר הדבר יש לנו להקדים בזה כמה דברים:

הנה איתא במדרשות^{מג}, דכל השבטים נולדו לז' חודשי עיבור, מלבד בנימין אשר לא היה עיבורו קצר ככולי האי. ופירש החת"ם סופר בדרשות^{מז}, דשבעה לאו דווקא, אלא בא לומר שנתקצר עיבור השבטים, דכך היא דרכם של צדיקים, שהקב"ה ממחר להביאם לעולם, והוא בהיפך מן הרשעים שמיתתן טובה לעולם, והני לידתן טובה לעולם, ולכן הקב"ה ממחרן.

אכן כדנדייק בבנימין, הן אמנם נתקצר עיבורו מט' חודשים, אבל לא נולד לשבעה חודשים

ממש, שהרי נולד בי"א חשון^{מח}, ורחל היתה מעוברת בפרק הזה שהיה יעקב בדרך, כדאיתא במדרש^{מט}, והכא כשפגע יעקב במלאך היה זה בליל פסח^{מט}, והוא יצא מחרן לכל הפחות עשרה ימים קודם, שהרי ביום השלישי ליציאתו שמע לבן שברח ושבעה ימים רדף, כמפורש בקרא.

והנה קודם שיצא היה יושב שבעה מחמת שמועת מיתת אמו, כדאיתא במדרש רבה סוף ויצא, ואבל אסור בתשמיש כל שבעה, א"כ אין באפשר שתתעבר אלא שבעה ימים קודם לכל הפחות, נמצא דנתעברה בסוף אדר.

א"כ עתה שבא לבן אצל רחל כאשר היה זה ערב פסח, הוא אמצע ניסן, והיא אמרה לו דרך נשים לי, ושוויה אנפשה חתיכא דאיסורא, ונמצאת אוסרת את עצמה על בעלה עד שלהי ניסן, וכיון שנתעברה מביאת יעקב בשלהי אדר, וחזינן דלא היה אכפת לה לאסור עצמה עד שלהי ניסן, הרי אומר מכאן מוכח שרוכבי גמלים משמשי אחת ל' יום, ולכן לא הוה אכפת לה ליאסר לבעלה במשך הימים הללו.

הספנים - היינו יורדי הימים - לששה חודשים, מצאתי זכר לדבר, דאיתא במדרש רבה^{מח}, דכשנכנסה לאה לחופה, היו יורדי הים סונטים בה, ראו זו שרימתה וגזלה את בעל אחותה, והיו אומרים שסכנה היא לנפשותם, כי המהלך במקום סכנה השטן מקטרג עליו, וכל שאינו מוחה בעבירה נתפס גם הוא באותו עוון, על כן היו תולין הספנים בלאה את קלקול העבירה, וממילא את הסכנה אשר באה בחלקם, כי מי לך יותר מצוי בסכנה מיורדי ימים.

ואמרו בגמ'^{מט}, אסור לאדם לשמש מיטתו בשנות רעב, וכתב המהרש"א, רעב לאו דווקא,

^{מח} עי' תוס' השלם, ובפירוש הרוקח, וכן יסד הפייט בהגדה של פסח 'הפחדת ארמי בליל פסח', הרי שבליל פסח היה זה.
^{מט} ויצא ריש פר' עא.
^{מט} תענית יא ע"א.

^{מב} כתובות סה ע"א. רמב"ם איסורי ביאה כא, טו.

^{מג} סדר עולם רבתי פרק ב' ועוד.

^{מד} חלק א דף קעט ע"א, ד"ה והנה המופת על זה.

^{מה} עי' ילקוט שמעוני שמות רמז קס"ב. רבינו בחיי, שמות א, ו.

^{מו} ילקוט שמעוני אסתר תתרנ"ד, וע"ע רש"י פרשתנו לה, יא, ועוד.

שנים בשבוע לפועלים, אחת בשבוע לחמרים, אחת לשלושים יום לגמלים, אחת לו' חודשים לספנים, הכל דבר דבור על אופניו.

ויאבק איש עמו ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני (לב, כו)

פירש רש"י דהיה זה מלאכו של עשו ואמר לו יעקב כי אם ברכתני פירוש שלא ישלחהו אלא אם כן יודה לו על הברכות והודה לו. והוא צריך ביאור מה ארע שנתייאש עשו מן הברכות והודה ליעקב. ורש"י כתב להלן¹⁷ הפשתני הזה נכנס בגמליו טעונים פשתן הפחמי תמה אנה יכניס כל הפשתן היה שם פיקח אחד משיב לו ניצוץ אחד שלך שורף את כולו כך היה יעקב חושש עד שנולד יוסף שנאמר בית יוסף להבה ובית עשו לקש. אפשר עפ"ז דענין לידת יוסף קשור לכאן כדאיתא בילקוט ראובני כאן ויגע בכף ירכו זה יוסף שהוא עיקר יוצאי יריכו. והוא צריך ביאור.

ונראה לפרש דהנה כתב האור החיים דהא דביקש יצחק ליתן הברכות לעשו, משום שהיה אומר שמא יחזור בתשובה ויהיה ראוי לכל הטובה¹⁸. ובאמת ארע כעין זה כדאיתא בחז"ל¹⁹ דנתן עשו דעתו להתגייר [ופירושו לשוב בתשובה] ונמחלו לו עוונותיו.

ואיתא בגמרא²⁰ פלוגתא אי צדיק עדיף מבעל תשובה או בעל תשובה עדיף מצדיק, רב אבהו אמר במקום שבעלי תשובה עומדין צדיקין גמורים אינם עומדים, ורבי יוחנן אמר איפכא. נמצא דאליבא דרב אבהו אפשר לתהות אחר נטילת הברכות ולומר הך סברא דשמא יחזור עשו בתשובה ויהיה ראוי ושלא כדין יהיו הברכות אצל יעקב, אבל אליבא דרבי יוחנן אין לחוש לזה כלל דאפילו יחזור עשו בתשובה

אלא כל עתות סכנה אסור לשמש מיטתו, ע"כ מנעו עצמן הספנים באותה שעה מן התשמיש. וצריכין אנו להתבונן, אימתי נסתתמו טענותיהם של יורדי הים הללו. והנה איתא בגמ'²¹, הרי שבא על הערווה, בדין הוא שלא תלד, אלא שככה היא הנהגתו של מקום, עולם כמנהגו נוהג, ושוטין שקלקלו עתידין ליתן את הדין. וראיתי לרבינו יונתן אייבשיץ בספרו תפארת יונתן²² שכתב, דלפי זה כל שילדה באופן שאינו מכרח בדרך הטבע, וכגון שהיתה עקרה, או שילדה בטרם כלו לו חודשיו וכדו', וילדה בן קיימא, יש לנו לתלות שהולד כשר, דאי לאו הכי לא עביד קודשא בריך הוא ניסא לשיקרא, דבשלמא בנתעברה בדרך הטבע, הרי אמרינן דעולם כמנהגו נוהג, אבל הכא בידוע שהוא בהשגחה וברצון שמים בדווקא, ומוכח שהוא כשר.

וכדאמרינן כתבו הראשונים²³, שכל השבטים נולדו לששה חודשים ומשהו [וזה ז' חודשים שאמרו, ששה ומקצת שביעי], א"כ מעצם לידת ראובן מוכח שלא צדקת, ויעקב איהו זיווגה כדת וכדין.

הוי אומר אימתי יצא צידקה של לאה, ואימתי חזרו הספנים לשמש מיטתן, תיכף אחר ששה חודשים שראו סכנה לנגד עיניהם ופרשו מנשותיהם, לבל ייצא נזק תחת יד אותה צדקת, כי כלל נקוט לחכמינו²⁴, דאין הקב"ה מביא תקלה על הצדיקים, ופירש הרמב"ן כי ברית כרותה לצדיקים, לבל יהיו מכשול ותקלה לאחרים בכל מעשיהם. ע"כ נולד ראובן לששה חודשים ויום אחד, לבל יימנע איש מיורדי הים מלשמש מיטתו בעבור לעז שיצא על אותה צדקת, ומכאן סימן וזכר שהספנים משמשין לו' חודשים, הרי לך שבפרשת יעקב בחרן, למדנו למצוות עונה:

¹⁷ יבמות ע"ב.

¹⁸ פרשת תולדות עה"פ"ס ויעתר יצחק לה'.

¹⁹ עי' אבן עזרא ל, כג. ובתוס' השלם כט, כא אות א ועוד.

²⁰ גטין דף ז ע"א.

²¹ ריש פרשת וישב.

²² וכבר נודע מספרי חסידים מעלתו של עשו כי רבה היתה אלא שנתלכלך בחטא, עיין מי השלוח בפרשתנא ובבית יעקב פרשת תולדות אות ל"ו, וכן הרבה.

²³ מדרש רבה סוף פרשת תולדות. ועיין בעץ יוסף שם.

²⁴ ברכות דף לד: סנהדרין צט.

לעולם אינו יכול לבוא לידי מעלתו של יעקב שהוא צדיק גמור.

ואמרינן במסכת בבא מציעא^{נב} דרב אבהו שופריה דיליה כשופריה דיעקב אבינו, ושופריה דרבי יוחנן אמרו דהיא כשופריה דיוסף^{נא}. ובספרים^{נא} איתא דאין הענין פרצוף בעלמא דזה מאי קא משמע לן, אלא דשופריה ענינו שהיתה בהם בחינה אחת של תורה דחכמת אדם תאיר פניו, וענינו שהיתה חכמתם ודעתם אחת. ובפרט לפי מה שכתב המהר"ל^{נא} דכל מקום דפליגי אמוראי או תנאי יסוד דעתם בכל ענין הוא משורש חכמתם ומידתם, ואם כן כל אשר הוא בחינה אחת עמו ושופריה כשופריה דיליה יחוייב שתהא דעתם אחת.

ועפ"ז יש לבאר הענין דהיה שרו של עשו אומר כל השנים דאין להודות בברכת יעקב, דכיון דנותן עשו דעתו לשוב בתשובה, הרי דיצטרך יעקב להודות לו על הברכות, דנהיה לבעל תשובה והוא גדול מצדיק, ואף אם תאמר דאין תשובתו שלמה, שמא למחר ישלים את תשובתו, על כל פנים אין הדבר מוגמר דיהיו הברכות בידי יעקב, דיעקב סבר דבעל תשובה גדול מצדיק, ואם ישלים עשו תשובתו יודה לו יעקב דהברכות דיודו. ברם כיון דנולד יוסף הרי נולד בשופריה דרבי יוחנן ואיהו סבר דצדיק עדיף מבעל תשובה ועתה אפילו ישלים עשו את תשובתו אין לו פתח להשיג הברכות, ויוסף הוא עיקר חכמת בני יעקב כדכתיב בן זקונים ותרגמו בר חכים, ולעולם לא יחזירו בני יעקב את הברכה ולפיכך נתייאש מן הברכות.

ובזאת יש להמתיק הא דנמשל יוסף לגן היוצא מן הפחמי, דכמו שמצינו בש"ס בכמה וכמה דוכתיב^{נב} רבי יוחנן מכוונה בר נפחא פירוש דמתוך שהיה נאה מראהו כינוהו בלשון סגי

נהור בן הנפח, ששחור מפחם^{נא}. ולפיכך המשיל את היות יוסף שטנו של עשו בגן של הנפח, דכל זה הוא מחמת שופריה דרבי יוחנן אשר איכא ביוסף, ולפיכך נתייאש עשו מן הברכות ובזאת הוא שטנו של עשו, ומשום כך כינהו פחמי, ככינוי של רבי יוחנן.

והוא עבר לפנייהם וגו' (לג, ג)

פירש רש"י: אמר יעקב אם יבוא אותו רשע ילחם בי תחילה.

ונראה לפרש, דהנה פירש רש"י בסמוך דעשו היה נותן ענינו ברחל שהיתה יפת תאר ויפת מראה. ונראה דהכי היה יעקב חושש, אם הורג עשו אותי ואת בני הרי נמצאת רחל נופלת לפניו ליבום, וקיימא לן במסכת יבמות^{נא} הבא על יבמתו בין באונס בין ברצון קנה, נמצא עשו אונס את רחל ואין איש יכול להוציאה ממנו לעולם.

לכך אמר יעקב אלך אני תחילה, דהא קיימא לן בכמה דוכתי^{נא} מתו האב והבן, אם הבן מת תחילה ואח"כ מת האב הרי זו עולה ליבום דבשעת נפילה לא היו לו בנים, אבל מת האב תחילה ואח"כ מת בנו אינה עולה ליבום דהא בשעת נפילה היה לו בן. וע"כ אמר יעקב אלך אני בתחילה ונמצאתי אני מת ורק אח"כ מת בני ובכהאי גוונא אין רחל נופלת ליבום לפני עשו וליכא חששא שיקנה אותה באונס.

וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה (לג, טז)

פירש רש"י והוא ממדרש רבה^{נא}, עשו לבדו וארבע מאות איש שהלכו עמו חששו מגחלתו של יעקב ונשמטו מאצלו אחד אחד, והיכן פרע

^{נא} סנהדרין דף צו. כתובות דף כה:

^{נב} עיין רש"י שם.

^{נא} דף נג:

^{נא} יבמות דף פז: ודף קיח:

^{נא} בראשית רבה פרשה עח סימן טו.

^{נא} דף פד.

^{נא} עיין ספר סדר הדורות ערך רבי יוחנן מה שכתב בארוכה.

^{נא} עיין צדקת הצדיק סימן קיז ועוד.

^{נא} נצח ישראל פרק נא ד"ה ופליגי בה ובספרו דרך חיים פ"א מט"ו [נא].

להם הקב"ה בימי דוד שנאמר^{טו} "כי אם ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים". פירוש דארתם ארבע מאות איש אשר בימי דוד עמלקים היו מבני בניו של עשו, והם צאצאיהם של ארבע מאות איש אלו אשר מבואר בספר הישר דהיו בני עשו, ופרע לבנים זכות אבותם.

וצריך ביאור מהו אותו חוב אשר צריך היה לפרוע להם בעבור שאבותיהם נשמטו, והא לא ביקשו אלא להציל עצמן מגחלתו של יעקב.

ועוד יש לדקדק, דלכאורה שחרם אשר ניתן להם הוא במה שניצלו בעוד שאר העמלקים אשר שם מתו עד אחד, ואם כן הוה ליה לרש"י להביא רישא דקרא דכתוב "לא נותר מהם איש כי אם ארבע מאות וגו'", אבל רש"י השמיט רישא דקרא דלא נותר מהם איש, ודוקא סיפא דקרא דרכבו על הגמלים הזכיר שאין בו שום ענין לכאורה דמה לן במה רכבו.

ונראה לפרש, דהנה המדקדק בכתובים ימצא כי יעקב סיפר לעשו "ויהי לי שור וחמור וצאן", אבל גמלים לא הזכיר בדבריו, אף דהוה ליה גמלים כדמצינו דרחל החביאה התרפים בגמל, וכן במנחה שלח לעשו גמלים, אבל בסיפור אשר מספר לאחיו את הקורות אותו בבית לבן לא הזכיר שנתברך בגמלים. וביאור הדבר נראה, משום דהא דזכה יעקב לברכה בעמלו ונתרבו לו הבעלי חיים באופן פלאי, הוא בעבור שקיבל על עצמו מתנות כהונה ומצוות מעשר שנדר "כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך"^{טז}. ומתנות כהונה סגולה

לעשירות^{טז}. ברם היינו דוקא בשור ובצאן ובחמור דאית בהו מצות מעשר בהמה ובכור, כיון דיש בהם מתנות כהונה איכא נמי זכות העשירות^{טז}, והיו מתרבות לו שלא כדרך הטבע כדאיתא במדרשות^{טז}. אבל הגמל כיון דלית ביה מתנות כהונה לא היתה בו ברכה כל כך, ולפיכך לא הזכירו בספרו את ברכת עמלו^{טז}.

והנה מצינו בעשו שלא היה רוצה ליקח מנחתו של יעקב, שבאותה שעה נכמרו רחמיו והיה חושש שמא לית ליעקב די ולפיכך אמר לו "יהי לך אשר לך"^{טז}, ברם משהפציר בו יעקב ואמר "יש לי כל"^{טז} נענה לו. ואם כן נראה בפשטות דהדברים אשר העיד לו יעקב שיש לו מהם בשפע נטלן מן המנחה, ואלו שלא שכנעו יעקב שיש לו שפע לא נטלם. ועל כן הבקר והצאן והחמורים אשר שלח לו במנחה לקח, והגמלים אשר שלח הותיר אצל יעקב ולא לקחם. כן נראה על פי הכתובים.

וקיימא לן במסכת בבא בתרא^{טז}, השולח מתנה לחבירו על ידי שליח, אם בשעה שיצא השליח הוה לן אומדן דעת דחפץ המקבל במתנה הרי זה קנה אותה משעה שנטלה השליח ויצא לדרכו, דזכין לאדם שלא בפניו, ואף על גב דאחר כך חזר בו ועומד וצווח דלא ניחא ליה בה אין בזה כלום והרי זה קנה.

ומעתה יש לעיין במעשה דמנחה אשר שלח יעקב, דהנה בשעה שיצא השליח לעשו הרי ודאי ניחא לעשו בכל מתנה זו, דבאותה שעה הרי ביקש להרוג ליעקב וליטול את כל ממונו

^{טז} בראשית רבה פרשה עה סימן ו משור אחד נולדו שוורים הרבה מחמור אחד חמורים הרבה.

^{טז} ועיין בחזקוני דבא למימר ליה אבא ברכני מטל השמים, אך ברכת שווריו וחמוריו לא מטל השמים ולא משמני הארץ הם, אלא בדרך נס נעשו, דמשור אחד שוורים הרבה.

^{טז} לעיל פסוק ט.

^{טז} שם פסוק י.

^{טז} דף קלח. ואפילו למאן דסבר דצווח שומעין לו היינו משום דסבר דסופו מעיד על תחילתו דלא ניחא ליה, אבל אי ידיע לן דבתחילה ניחא ליה לכולי עלמא קנה.

^{טז} שמואל-א ל, יז.

^{טז} לעיל כח, כב. ועיין באבן עזרא דקיבל על עצמו מצות מעשר בבקר ובצאן וכו' כפשוטה דכן היא פשוטו של מקרא, ולא מעשר כספים בממונו כפי שיש דורשים.

^{טז} עיין אבות פרק ג משנה יג.

^{טז} כן נ"ל פשוט דלאו דוקא מעשר מביא עשירות אלא כל מתנות כהונה ובכללם בכור בהמה, דהכתוב אשר דרשוהו "עשר תעשר" - עשר בשביל שתתעשר, כתיב ביה (דברים יד, כב) "עשר תעשר את תבואת זרעך וגו' מעשר דגנך תרושך ויצהרך ובכרות בקרך וצאונך וגו'", נראה אם כן דהברכה על כל האמור ובכורות בכלל. וכן גם הסברא נותנת דמאי שנא.

וודאי דניחא ליה בכל דבר מממון יעקב. אלא דאחר כך נכמרו רחמיו לשעה אחת משראה את יעקב משתחוה כפי שפירש רש"י^ט, ואם כן בשעה שיצא השליח כבר קנו עשו ופמליתו^ט את המנחה אשר שלח אליהם יעקב דזכין לאדם שלא בפניו, ובשעה שיצאה המנחה ניחא להו לקחתה והרי זכו בזה.

והשתא נבוא לבאר דברי רש"י דהנה עשו ופמליתו קנו מנחת יעקב מיד כשיצא השליח לדרכו, והוה קשה לרש"י דבשלמא הבקר הצאן והחמורים אשר שלח יעקב נתרצה עשו ולקחם, אבל הגמלים הרי לא נטלם עשו אלא השאירם שם, וכיון דכבר קנו עשו ופמליתו את הגמלים בעת יציאת השליח הרי זכו כבר בהם ואין לו ליעקב לקחתם. ובשלמא עשו הרי מדעתו לא נטלן, אבל ארבע מאות איש הרי נשמטו והלכו קודם לכן, ונמצא דממונם בידו של יעקב, דהגמלים נותרו אצלו. לפיכך הקשה והיכן פרע להם, ופירש דפרע להם הקב"ה בעת מלחמת דוד ביורשיהם דהוי ארבע מאות איש רכובים על הגמלים, והיו צריכים ליפול בחרב הם וגמליהם והצילם עם הגמלים, הרי דהשיב להם כנגד הפסדם^ט.

וישב עשו ביום ההוא לדרכו שעירה (לג, טז)

במדרש רבה^ט וארבע מאות איש שהיו עמו היכן הם, נשמטו כל אחד ואחד והלך לדרכו שאמרו שלא נכוה בגחלתו של יעקב ונסו.

^ט רש"י ד"ה "ויחבקהו" - נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה וכו'. וכן בד"ה "וישקהו" בידוע שעשו שונא ליעקב אלא דנכמרו רחמיו באותה שעה.

^ט כן נראה לומר דהמתנה היתה לעשו ולבניו ולא לעשו בלבד, דכבר אמרו במדרשות (רבה פרשה עו אות א ועוד) "מיד אחי מיד עשו" מיד עצמו ומיד בניו, דדרשו מיתורא דקרא דאחי זה הוא עצמו ועשו זה זרעו הקרוי על שמו, וכן הוא אומר במנחה ויקח בידו מנחה לעשו אחיו וכפלות הלשון מורה על זרעו. ועל פי סוד יש בזה סברא ברורה דענין המתנה היה להרחיק הסטרא אחרא דעשו, ולהשקיט רעבונו (עיין אור החיים ועוד) ובודאי אין הסברא נותנת שלא יתקן את עמלק בנו

ונראה לפרש דהנה כתיב בפרשת בחקתי "ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדופו"^ט, והקשה רש"י והלא לא כך החשבון דאם חמישה מניסים מאה הרי מאה מניסים אלפיים ולא רבבה. ובשפתי חכמים כתב דרישא דקרא איירי בחלשים שבהם שאינם בני מלחמה וסיפא בגבורי מלחמה, דחלשים מניסים כל אחד עשרים וגבורים כל אחד מאה. ובזאת נתישבה קושית רש"י דחלש מניס עשרים ואיש מלחמה מניס מאה.

ועפ"ז יש לפרש דהכא היו ששה עשר נפשות, יעקב, ארבע אמהות, ואחד עשר שבטים, דבנימין טרם נולד, וכולהו נשים וקטנים הם ויעקב הוא גבור כדחזינן דנאבק איש עמו ויכל לו, וכן בבאר דלא יכלו הרועים להרים האבן והוא נטלה. נמצא דאיכא אחד שהוא גבור המניס מאה, וחמישה עשר שאינם גבורי מלחמה דהיינו ארבע אמהות ואחד עשר שבטים, המניסים עשרים הרי נמצא דחמישה עשר הללו מניסים שלש מאות, ויעקב לבדו מניס מאה, לפיכך ארבע מאות איש שהיו עם עשיו נסו לדרכם, ולא נותר אלא הוא לבדו.

ויבא יעקב עיר שכם ויחן את פני העיר ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מידי בני חמור אבי שכם במאה קשיטה (לג, יח-יט)

כתוב בפרשת קבורת שרה^ט "ארץ ארבע מאות שקל כסף". ותרגם אונקלוס: ארעא דשריא

אשר היא עיקר הרע, ולפיכך קנו המתנה גם עשו וגם פמליתו אשר עמו.

^ט ואם תאמר והא הוא נטל שלשים גמלים ובניהם ומפני מה יתן להם ארבע מאות, ויש לומר דכבר אמרו גזל אביו של אחד מחמשה ואינו יודע מי, אם רוצה לצאת ידי שמים יתן לכולם, והכי נמי יעקב גלגלו ממיא להצילו מן החטא ולכן נתנו לכל הארבע מאות כי אין אנו יודעין מי מארבע מאות היה זוכה בגמל.

^ט פרשה עח סימן טו.

^ט ויקרא כו, ח.

^ט לעיל כג, טו.

ארבע מאות סלעין [דהסלע שוה שקל]. ומובא בשם הגר"א^{בב} לפרש דאמרו במסכת ערכין^{בב} המקדיש בית כור נפדה בחמישים שקל כסף, נמצא דקרקע דשויה ארבע מאות שקל כסף היא קרקע של שמונה בתי כור, דהיא שמונה פעמים חמישים, וכיון דבבית כור יש שבעים וחמש אלף אמות מרובעות^{בב} הרי בשמונה בתי כור יש שש מאות אלף אמות מרובעות, ואמרו במסכת סוכה^{בב} גברא באמתא יתיב דכל אדם תופס אמה, נמצא דבשש מאות אלף אמות נכנסים שש מאות אלף איש בדיוק. ומכאן ראייה למאמר דרבי יוחנן במסכת כתובות^{בב} כנתינתה של תורה כן נטילתה מה נתינתה בששים רבוא כך בקבורת חכם שהוא בבחינת נטילת התורה צריך שיהיו ששים רבוא, ולפיכך קנה אברהם השדה הזו שהיה בה כדי להכיל את הלויית מטתה של שרה כי ששים ריבוא איש באו שמה.

ויש להקשות דכתיב בספר יהושע^{בב} "ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל קברו בחלקת השדה אשר קנה יעקב במאה קשיטה", וכיון דפירש רש"י כאן והוא מגמרא ראש השנה^{בב} דקשיטה זו מעה והמעה היא מטבע קטנה אחד מעשרים וארבע בסלע, נמצא דבמאה קשיטה אין אתה קונה אלא חלקת שדה של אחד ממאה מאשר קנה אברהם, ואיך יפרנס רבי יוחנן הפרשה דיוסף, כיון דבעי ששים רבוא בקבורת צדיק איך די להו לקבורת יוסף בשדה דשויה רק מאה מעות והא אין בה מקום אלא לכמה אלפים.

ונראה לפרש דיבוארו דברי רבי יוחנן כאן על פי שני מאמרים דידיה אשר במקומות אחרים, ומתוך שיחוברו יצדקו יחדיו. ותחילה נקדים דהא דאמרו במסכת ראש השנה דמאה

^{בב} לקוטים שבסוף ספר דבר אליהו על איוב ורשא תרי"ח והובא בספר פנינים משלחן הגר"א. והוא מרגלא בפומא.

^{בב} דף כה.

^{בב} עיין רמב"ם הלכות ערכין פ"ד ה"ד.

^{בב} דף ז: וכן הוא בעירובין דף יג:

^{בב} דף יז.

קשיטה הוא מאה מעות אינו דבר מוגמר, ומצינו במדרש רבה מאן דפליג על פשט הזה דאמרו במדרש^{בב} מאה קשיטה הם מאה טלאים דשויה מאה סלעים, הרי דלשיטה זו קנה יעקב את השדה במאה סלעים.

ואיתא במסכת שבת^{בב} פלוגתא מהו אשר נאמר בסמוך "ויחן את פני העיר", רב אמר מטבעות תיקן להם ורבי יוחנן אמר מרחצאות תיקן להם. וכתב המהרש"א דנראים הדברים דהא דאמרו במסכת ראש השנה דמאה קשיטה הוא מאה מעה אזלו לשיטת רב דמטבעות תיקן להם ועל זה אמרו דקשיטה אינו כבשים אלא מטבעות.

נמצינו למדים דתינח לשיטת רב דאמר מטבעות תיקן הרי שפיר אמרו דקשיטה זה מטבעות דכיון דעסקינן במטבעות ברישא דקרא דכתוב ויחן, קרוב הדבר לומר דקשיטה הוא מטבע, אבל לשיטת רבי יוחנן דאמר רישא דקרא דכתיב "ויחן" במרחצאות עסיק, אם כן מטבעות לא שמענו, ונשאר הפשט כדברי המדרש רבה דקנה במאה כבשות.

אמור מעתה דלשיטת רבי יוחנן לא תהיה השדה קטנה כל כך אלא יהיה שיעורו כרבע משדה דשרה אמנו, דשל שרה היתה של ארבע מאות סלעים והיה בה שש מאות אלף אמות מרובעות, ובשדה דיוסף יהיו רבע מן השיעור הזה מאה וחמישים אלף אמות מרובעות.

ואמרו במסכת עירובין^{בב} אמר רבי יוחנן כשהיינו לומדים תורה אצל רבי אושעיה היינו יושבים ארבעה באמה. נמצא דלרבי יוחנן כשישראל בהולים לקיים את המצוה יכולים להיות צפופים עד ארבע באמה, דנהי דסתם אדם באמתא יתיב כמאמר הגמרא בסוכה הנ"ל, אך בישראל הבהולים למצוה נדחקים

^{בב} פרק כד פסוק לב.

^{בב} דף כו.

^{בב} פרשה עט סימן ז. וכן פירש הרס"ג בפירושו לתורה כאן.

^{בב} דף לג.

^{בב} דף נג:

אותו 'בן ימיני', וצריך להבין במאי פליגי רחל ויעקב, שאמו קראתו כך ואביו כך.

וגם צריך להשכיל בזה, דבכל התורה האמהות המה קוראות שמות הבנים, ומה בצע ביטל יעקב שם שקראה אשתו, ושוב לא מצינו בתורה שייקרא אלא בנימין בלבד, ובשם אשר קראה אותו שוב לא ייקרא.

גם צריך להבין ביאור הכתובים, שרחל יראה היתה בפחד גדול שהיא נוטה למות, ואמרה לה המיילדת 'הנה גם זה לך בן', ואינו ברור מה ענין זה אצל פחד המוות אשר היא ייראה מפניו.

ואמרת לפרש בזה, דהנה באמת צריכין אנו להבין, מפני מה נידונה רחל למות בפרק הזה, ובגמ'^צ אמרו דבעוון נדרים אשתו של אדם מתה, ויעקב נדר 'כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך', ונתמהמה לקיים נדרו, ובעוון זה מתה.

אכן מצינו עוד טעם שנוכל לפרש מפני מה מתה, דאמרו בגמ'^צ דבעוון נר שבת נשים מתות בשעת לידתן, וביום חתונתה נתנה רחל הסימנים לאחותה, וכתבו בעלי התוס'^צ, דחד מן הסימנים היה נר שבת, נמצא הפסידה לעצמה את זכות מצוות הנר ונתנתו לאחותה, דאילולי עשתה עמה יד, היא היתה נכנסת לחופה, וזוכה להדלקת הנר בפרק ההוא, וכיון שנכנסה אחותה תחתיה, נמנעה ממנה מצוות הנר עד נישואיה. והקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה ונידונה על זה, כי מתנה טובה נתן לה יעקב, והיא הפסידה אותה לעצמה בידים.

ובזאת נבין, דרחל אמרה לקרוא את הולד 'בן אוני', פירושבן עווני, שא' וע' מתחלפות ביניהם באותיות אהח"ע, כי תלתה בעוון עצמה שפגמה בנר שבת, ולכן היא מתה בלידתה כהטעם הנ"ל, שמי שאינה מדקדקת

ומעתה יבארו דברי רבי יוחנן ויצדקו יחדיו, דרבי יוחנן אמר דבלוית צדיק צריכים שיהיו ששים רבוא, ולפיכך בקבורת שרה קנה אברהם שדה של שש מאות אלף אמות מרובעות, אמנם הני מילי בקבורת שרה דכולהו נכרים הוו ואינם בהולים למצוה ועל כן הוצרכו כדרך העולם אמה לאיש, ולפיכך קנה השדה בארבע מאות שקל כסף והכין להם ששים רבוא אמות, אבל בקבורת יוסף הרי המלוים היו ישראלים, וישראל עם קדושים בהולים על המצוה ומצטופפים לשיטת רבי יוחנן ארבעה באמה^צ ולפיכך סבר דדי לנו בשדה שקנה במאה כבשים דשוה מאה סלעים והוי רבע משדה דשרה והצטופפו ארבעה באמה ושפיר נכנסו ששים רבוא בקבורת יוסף.

אמנם לשיטת רב דיעקב קנה השדה במאה מעות הרי השדה קטן ואין בו אלא כמה אלפי אמות ואי אפשר להכניס ששים רבוא, ובפרט לפי דרך העולם דאדם צריך לאמה ודאי צריכים שטח גדול ואי אפשר שיהיו בשדה דיוסף ששים רבוא, אבל כיון דרבי יוחנן איהו בעל המימרא דצריך שיהיו ששים רבוא, הרי אתי שפיר דרבי יוחנן סבר דקנה השדה במאה כבשים שהם מאה סלעים, הרי די ש לו רבע משדה דשרה. ורבי יוחנן סבר דיכולים כשבהולים למצוה לצפופי עד ארבעה באמה, הרי לשיטתו נכנסו ששים רבוא, והכל דבור על אופניו, ואדרבה בקבורת יוסף נמי החשבון מדוקדק דנכנסו בשדה ששים רבוא כפי אשר צריך על פי הדין.

ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין (לה, יח)

הנה רחל קראה אותו 'בן אוני', ואביו קרא

^צ ואין להקשות על זה דבסוכה שם נמי יתבי במצוה דאיירי בישיבת סוכה ומפני מה לא שיערום בצפיפות, דשאני מצות סוכה דהמצטער פטור ואין לשערה אלא בשיעור שנוהג בעולם לישב בו שאין מצוה להצטער ולצפופי בסוכה, ואינה דומה לשאר מצוות דלפום

צ.ערא אגרא.

^צ שבת לב ע"ב.

^צ שבת לא ע"ב.

^צ דעת זקנים לבעלי התוס' כט, כה.

בנר מתה בלידתה^{יז}, על כן ניחמה אותה המיילדת 'הנה זה לך גם בן', דאמרו בגמ'^{יח}: הזהיר בנר הווי ליה בנים תלמידי חכמים, ורבי אבין דקדק בנר וזכה לשני בנים תלמידי חכמים, וכתבו התוס' דבעל ואשה שמדקדקים בנר - זוכין לשני תלמידי חכמים, אחד מהם מדקדק ובן זוגו אינו מדקדק - זוכין לתלמיד חכם אחד.

ע"כ אמרה לה המילדת, עד עתה לא היה לך אלא בן אחד, והיה הטועה יכול לטעות שאין לך זכות של נר שבת, שהרי לא זכית לבנים אלא רק לבן אחד, וכדומה שיעקב מדקדק ואת אינך מדקדקת, ולכן את מתה בעת הלידה, אבל השתא ד'גם זה לך בן', הרי שני בנים יש לך, כדין בעל ואשה אשר זכו לדקדק בנר, ושכר נר שבת מוכן לך להיות לך שני תלמידי חכמים, אל יירע לבבך על אותו פגם, כי לשווא את נותנת בו דעתך.

אכן כל זה דעתה של רחל, שתלתה בענוותנותה בעוון עצמה, אבל יעקב היה תולה בעוון עצמו כהנ"ל משום הנדר שנדר, על כן היה קורא אותו בן ימיני, דאמרו חכמינו???

המעלה מעשר או חלה או כל מתנות כהונה וכיו"ב, נוטלה ביד ימינו, לקיים הכתוב 'מימינו אש דת למו', ע"כ נמצא שמה שפגם בעיכוב נתינת נדריו ומעשרותיו בימינו פגם, על כן קראהו בנימין.

אכן סוף דבר הכל נשמע, אחרית דבר מעיד על ראשיתו, שהיו בניה של רחל ראשי החכמים שבדור השבטים, יוסף הוא בן הזקונים הלומד תורת אביו (כמ"ש התרגום ברא' לז, ג: 'ארי בר חכים הוא ליה', ופרש"י כל מה שלמד משם ועבר מסר לו), ובנימין הוא ראש לכל הצדיקים, כדאיתא בגמרא^{יח}, שהוא בכלל ארבעה שמתו בעטיו של נחש [היינו שלא חטא כלום מימיו, עד שלא מת אלא בעוון נחש

הקדמוני בלבד]. וא"כ אין לתלות בעוון רחל, כי העמידה שני בנים חכמים, ומוכח שאין עליה קטרוג עבור הנר, וא"כ לא פגמה בזה, ולשווא קראתו בן אוני, דהיינו בן עווני, והעיקר כסברת יעקב שמתה בעוון הנדר, וא"כ אותו שם שקראו יעקב הוא העיקר, ע"כ התורה קראתו בנימין ולא בן אוני. הכתוב 'מימינו אש דת למו', ע"כ נמצא שמה שפגם בעיכוב נתינת נדריו ומעשרותיו בימינו פגם, על כן קראהו בנימין.

אכן סוף דבר הכל נשמע, אחרית דבר מעיד על ראשיתו, שהיו בניה של רחל ראשי החכמים שבדור השבטים, יוסף הוא בן הזקונים הלומד של תורת אביו (כמ"ש התרגום ברא' לז, ג: 'ארי בר חכים הוא ליה', ופרש"י כל מה שלמד משם ועבר מסר לו), ובנימין הוא ראש לכל הצדיקים, כדאיתא בסוף פרק קמא דבבא בתרא בגמרא^{יח}, שהוא בכלל ארבעה שמתו בעטיו של נחש, [היינו שלא חטא כלום מימיו, עד שלא מת אלא בעוון נחש הקדמוני בלבד]. וא"כ אין לתלות בעוון רחל, כי העמידה שני בנים חכמים, ומוכח שאין עליה קטרוג עבור הנר, וא"כ לא פגמה בזה, ולשווא קראתו בן אוני, דהיינו בן עווני, והעיקר כסברת יעקב שמתה בעוון הנדר, וא"כ אותו שם שקראו יעקב הוא העיקר, ע"כ התורה קראתו בנימין ולא בן אוני.

הוא ענה אשר מצא את הימם במדבר

ברעותו את החמורים (לו, כד)

איתא עלה בש"ס חולין^ק אלו פרדות, ומפני מה נקראו ימים משום שאימתן מוטלת על הבריות. והוא דבר תימה דאטו פרדות המה מסוכנות מכל חיות טרף דדוקא להו קרי הימם.

ונראה לפרש, דהנה איתא ברש"י פסחים^{קא}

^{יז} שבת נה, ע"ב.

^{יח} שבת נה, ע"ב.

^ק דף ז:

^{קא} דף נד:

^{יז} ועי' בספר רביד הזהב אשר להריד"ב גילרנטר זצ"ל,

פרשת בלק עלה"פ 'לא הביט און ביעקב ולא ראה

עמל בישראל', זו השבת אשר נעשית בהעדר עמל,

והמחלל אותה מיקרי עושה אוון.

^{יח} שבת כג ע"ב.

דעשו הוה ליה את בגדי אדם הראשון, וכל בעלי חיים שבעולם היו מצוירים עליהם, וכל מקום שהיה הולך היו בעלי חיים נופלים אצלו משום שהיו רואים דיוקן עצמן והיו מתידדים עמו עד שהיה צדן. ועוד איתא בש"ס פסחים^{קב} דבגדי אדם הראשון נבראו בערב שבת בין השמשות. ועוד איתא שם דפרדות עלו במחשבה לפני הקב"ה אך לא בראן, אלא במוצאי שבת הרביע אדם חמור בסוס ונולדה פרדה.

ועפ"ז יש לפרש דכל חיות ובהמות לא הפחידו את בני עשו משום דהוה להו את בגדי אדם הראשון שהיו מצוירים בו דיוקנם והיו באים עמהם בידידות, אבל פרידות כיון דנולדו במוצאי שבת, א"כ לא היה יכול דיוקנם להיות על בגדי אדם הראשון, משום שהבגד קדם להם דהוא נברא בערב שבת, וע"כ לא היו יכולים בני עשו לבוא עמהם בידידות דלא היו רואים את דיוקנם על בגדיהם ומשום הכי הטילו עליהם מורא.

כתבי רה"י שליט"א נוצאים לאור ע"י תלמידיו:
בישיבה לצעירים חרות התורה, והישיבה הגדולה דרך עץ חיים

להערות והארות, לקבלת הגליון במייל, ולכל ענייני העלון: 54gana54@gmail.com
ניתן להשיג את ספרי רה"י שליט"א ברשת חנויות הספרים יפה נוף פלדהיים